

ירושתנו

ה'תשע"ה

ספר שנה
לתורתם של חכמי אשכנז
אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות
וזכרונות, מחקרים וסקירות
כולל לוח מנהגי בית הכנסת לשנת תשע"ה

ספר שמיני

מכון מורשת אשכנז
בני ברק תשע"ה

ירושתנו

יוצא לאור ע"י מכון מורשת אשכנז
ת.ד. 87 בני ברק

עורך:

הרב שלמה יהודה ליב הופמן, מודיעין עילית

חברי מערכת:

הרב בנימין שלמה המבורגר, בני ברק
פרופ. מאיר הילדסהיימר, בני ברק
הרב יהודה אהרן הלוי הורוויץ, ירושלים
הרב משה המבורגר, ירושלים

דוא"ל מערכת ירושתנו: yerushaseinu@gmail.com

תוכן עניינים

רבותינו שבאשכנז

נוסח התורה של רבי יהודה החסיד / הרב מרדכי דב וינטרויב יג
נוסח התורה הזוהר (כמעט לחלוטין) בכל קהילות ישראל בזמנינו עבר כמה גילגולים עד שהיה לנחלת הכלל. נוסח התורה שהיה אצל ראש חסידי אשכנז רבי יהודה החסיד, מתועד במאמר זה.

דרשה לשבת תשובה / רבי אברהם ברודא זצ"ל לז
דרשתו של הגדול בדורו רבי אברהם ברודא, "שדרש... כשבא על כסא ממשלתו ונתמנה לק"ק פראג בשבת תשובה". דרשה זו הועתקה ונערכה ע"י המומחה בתורתו ותולדותיו של אותו גאון, הרב יוסף פראגר שליט"א.

בהמה שנמצאה טריפה מעיקרא, דין הכלים שבישלו בהם חלבה / רבי גדליה מייץ-רוטנבורג זצ"ל מג
תשובה זו נמצאה בכתב יד שהיה מונח בתוך עותק של ספר הטור שהיה שייך לרבי אשר מארקס זצ"ל אב"ד דארמזטאדט, עוסקת בענין כלים שנתבשל בהם חלב מעז ספק טרפה. תחילה צידד להתיר מטעם ספק ספיקא אך דחה טעם זה ולבסוף התיר משני טעמים אחרים.

אמת ליעקב - ספר ויקרא / רבי יעקב כ"ץ פופרש זצ"ל מח
המשך פרסום דרושי פרשיות התורה שנשא רבי יעקב כ"ץ פופרש זצ"ל, רבה של פרנקפורט דמיין מחבר שו"ת 'שב יעקב', וזאת הפעם לספר ויקרא (בספרים הקודמים פורסמו הדרושים לספר בראשית ושמות). דרושים מפולפלים בסגנונם המיוחד של ראשי הישיבות באשכנז כגון ר' אברהם ברודא ור' יהונתן אייבשיץ, שלא נמר טעמם ולא נס ליחם.

שו"ת בסוגיא דספק אכל חלב (כריתות יט, ב) / רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל סז
שאלה בסוגיא זו ששיגר רבי "ארי" ליבלא"א מו"ה רפאל הכ"מ ז"ל [בינשטוק] למורו ורבו רבי עזריאל הילדסהיימר. ותשובת רבי עזריאל על גליון השאלה. מבין שיטי השאלה, אנו למדים גם על כמה אישים מהסביבה והתקופה.

איגרות רבי נחמן נתן קורונל לרבי עזריאל הילדסהיימר / רבי נחמן נתן קורונל ע
אותו חכם מקורי, יליד הולנד ומיושבי ירושלים, חשף מטמוניות של כתב ידות גדולי הדורות, והוציאם לאור עולם. באיגרות אלו הוא מבטא את שאיפתו להוציא לאור עולם את הספר 'אלפסי זוטא'. האיגרות שזורות בחידושי תורה ומאורעות שונים בחייו.

שיעורים במסכת גיטין / רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל פח
שיעורים במסכת גיטין שנאמרו בבית המדרש לרבנים בברלין, מפי רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל, וראשי פרקים נרשמו על ידי תלמידו רבי יונה מרצבך זצ"ל. הרשימות פוענחו והורחבו, והועמדו לתועלת צמאי תורתו של אותו גאון עליוני שנסתלק בטרם עת.

הלכה ותוספות

איסור הפסד פירות שביעית / רבי יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל צה
איסור הפסד פירות שביעית מעלה שאלות רבות בהנהגה עם פירות שביעית. השאלה הראשונה היא לגבי קליפות הפירות, ואם מותר לקלף פרי שניתן לאכלו עם קליפתו. שאלה נוספת, אם כי פחות נפוצה, היא לגבי דלדול פירות מן האילן כדי לשבחו - שאלה הנוגעת גם לגבי עבודת קרקע בשביעית.

דעת המהרי"ל בברכת הדלקת נר חנוכה עובר לעשייתו / הרב אליעזר יהודה קרליבך ק
דעת המהרי"ל שהובאה להלכה ברמ"א, היא שיש להדליק נרות חנוכה רק לאחר אמירת שתי הברכות. וכן התקבל בכל תפוצות ישראל. במאמר זה מתבררת גם דעתו של הרמב"ם, אשר נמצאה לא בהלכות חנוכה וגם לא בהלכות ברכת המצות, כי אם "נסתרת" אגב כלל בהלכות ברכות כלליות.

מצות שמחה כליל יו"ט, וחיוב אכילת בשר בו / הרב חנני' יו"ט ליפא ליוש קב
מנהג ישראל בקהילות אשכנז, לאכול כליל שבועות מאכלי חלב. מנהג זה מביא לידי דיון אם הוא דוחה את ההלכה לשמוח ביום טוב במאכלי בשר דוקא. המאמר מבאר היטב, מחד - אם יש דין וחובת שמחה כליל יום טוב, ומאידך - את עצם החובה לשמוח באכילת בשר.

תורת אמר

על ניקוד תיבת 'גליותינו' / הרב יהודה כהן קיא
חמש פעמים בכל יום אנו אומרים את תיבת "גליותינו" - שלוש פעמים בשלוש תפילות העמידה, ופעמיים ב"מודים דרבנן". השאלה איך מנקדים תיבה זו, לאחר שיש בידינו כיום שתי מסורות שונות - מסורת אשכנזית וספרדית המנקדת "גְּלִיּוֹתֵינוּ", לעומת מסורת תימנית - "גְּלִיּוֹתֵינוּ". המאמר מברר את המסורת המקורית לעומת מסורות שהשתנו במשך השנים.

מצוה בחזרת / הרב ירחמיאל ישראל יצחק הלפרין קטז
בחמשה מינים יוצאים ידי חובת מצות "מרור", והמשובח שבהם נאמר כי הוא "חזרת" - הוא מין ה"חסה" המקובל כיום. ברם, יש המציגים פקפוק כביכול באותו מין ומעדיפים את שורש הירק המכונה "חריין". המאמר חושף את שרשי המנהגים, ומעלה בבירור כי מסורת החסה שרירה וברורה, והיא היא המין הראוי והמובחר לצאת בו ידי חובת המצוה - לכל הדעות מכל הדורות.

ב"ווירמייזא" הפטירו מקלף כדברי ה"חות יאיר" / הרב משה הילמאן קע
בוירמייזא נמצא מנהג ייחודי שאין לו חבר ורע: קריאת ההפטרה מתוף קלף רק בשבת ובימים טובים ולא בימי בה"ב ותעניות ציבור. דבר האומר דרשני. המאמר מנסה למצוא את הנוסחה והטעם למנהג זה. תוך בירור שורש המנהג לקרוא את ההפטרה מספר הכתוב על קלף.

מנהג פפד"מ בחילוקי עליות בשני ובחמישי בפרשת תצוה ובפרשת וילך / הרב אברהם שלמה סולומון קעג
מנהג פפד"מ לסיים עליית הכהן בימי שני וחמישי במקום בו לכאורה לפי ההלכה אין להפסיק. לצד דיון הלכתי מקיף, מתבאר המקור והאסמכתא למנהג זה.

עלי הגיון

בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו' / רבי עזריאל (ב"ר מאיר) הילדסהיימר זצ"ל קפא
משאו המרגש שנשא במעמד מתן היתר הוראה בבית המדרש לרבנים בברלין – ד' בתמוז תרפ"ט. לצד שילוב זכרונם של רבני בית המדרש לדורותיהם, ובראשם זקנו המייסד - רבי עזריאל הילדסהיימר, מתווה בעל המאמר את הדרך למנהיגות בישראל תוך שמירה על שלמות התורה מפני הסכנות המאיימות עליה מבית ומחוץ.

חשבון נפש / רבי מרדכי בורר זצ"ל קפה
"הרהורים לימים נוראים תרצ"ו" אלו, הופיעו בשעתו בכתב העת "Israelit", באלול תרצ"ה - ספטמבר 1935 - ומהווים אספקלריה לימים והאישים של אותה תקופה - שהיתה "ימים נוראים", ליהדות גרמניה על סף כליונה. התביעה לתשובה ולשוב אל ה' נשמעת ברמה, מתוך תקווה לימים טובים יותר.

חשיבות המחשבה / רבי ישראל בונדהיים זצ"ל קפט
איגרת ששיגר רבי ישראל בונדהיים לשאר משפחתו, על "חשיבות המחשבה", היוצקת תוכן ומשמעות לכל מעשה ומעשה, מגלמת את אורחות חייו שלו עצמו.

בינת דורות

גרמניה - ארצו של עמלק / הרב בנימין שלמה המבורגר קצה
מאז השואה פרחו שמועות שונות בשם של גדולי תורה שהגרמנים הם צאצאי עמלק. הוכחות לכך הובאו מפרשנות מפקפקת של דברי חז"ל שגרמניה היא "גרממיא של אדום". אולם בירור השמועות ומקורן, מעלה כי בפועל בדורות הקודמים לא נעשה אי פעם נסיון לקשור את בני העם הגרמני עם עמלק, ולכן תמיד קיבלו מהם גרים דבר שלכאורה אסור אילו היו מזרע עמלק. המאמר מסיים ברשימת עמים רבים שרבותינו ציינו אותם כ"עמלק", ככל הנראה מחמת התנהגותם כלפי העם היהודי.

'אויגסבורגר' או 'אויסברענגר' / הרב יוסף שלמה מאיר רמא
בשלהי תקופת רבותינו הראשונים באשכנז, התקבלו כינויים למהלכים של קושיות למדניות על שם ישיבות מוצאם, הידועים הם: 'נירנברגר' ו'רגנסבורגר', על שם ישיבות נירנברג ורגנסבורג. מאמר זה סוקר את מקורו ומשמעותו של הכינוי 'אויסברענגר' ושל הכינוי 'פירברענגר', בתוספת כמה דוגמאות מספרי רבותינו האחרונים לקושיות ממין זה בסוגיות הש"ס. בהמשך המאמר מובאים כמה אופנים של תירוצים עקרוניים לקושיות אלו, ובסיומו סקירה קצרה על מקור הביטוי 'בלא זעהער' שהיה מוכר בין הלומדים באשכנז, ונזכר בדבריהם של ה'חות יאיר' ורש"י הירש.

זהותם של 'גדול אחד' ו'חסיד אחד' המובאים ב'עיון יעקב' / הרב יצחק ישעי' ווייס רנה
רבי יעקב ריישר בספרו 'עיון יעקב', מספר על "חסיד אחד" שמת בערב יום הכיפורים, ודרש עליו "גדול אחד" - להסיר את התלונה שמת בערב יום הכיפורים שעל כך נאמר כי "סימן רע לו". במחקר ועיון, שלב אחר שלב, מתבררת דמותם של אותם "גדול וחסיד" - זכותם תגן עלינו.

חשבון חמש מאות שנה / הרב גרשון חנוך ולדנברג רנח
"ראיה חשבונית לשיעור הילוך מיל" - דעות שונות נאמרו לגבי זמן הילוך "מיל" - ממנו נגזרות הלכות רבות למעשה. מאמר זה, מברר את הדעות השונות - בהן דעות גדולי אשכנז, כמו רש"י ובעל תרומת הדשן - תוך סקירה ברורה ופשוטה של תבנית הרקיע ותבנית הארץ.

'נגיע למטרת האמת ליסד חברת שומרי שבת' / מאיר הילדסהיימר רסה
במאמר זה, סוקר חבר מערכת ירושתנו, נסיון להקמת חברת 'שומרי שבת' אוסטרו-הונגרית. בנסיון זה היה מעורה רבי עזריאל הילדסהיימר, בעת ששימש כרבה של קהילת אייזנשטאט. מטרת החברה היתה לסייע בידי החפצים לשמור שבת למצוא מקום עבודה ומקור פרנסה ללא שיידרש לחלל את השבת. הנסיון - בסופו של דבר - לא צלח.

ימי נעורי / ברנהרד בנימין ז"ל רעה
זכרונות נעורים יחודיים לבן קהילת פונקפורט דמיין, המכילים תיאורים חיים ומקוריים, מתוך ראייה מפוכחת, חודרת משמעות ומלאת רגש פנימי, של חיי הקהילה הפוריים והתוססים כשבמרכזה ה'פרידברגר אנלאגה' - בית הכנסת הגדול של הקהילה החרדית בפפרד"מ.

והמה בכתובים

עמודים: רצט - שז

סדרי ישיבה בבית הכנסת במצרים / הרב גרשון חנוך ולדנברג | היהודי שגרם לשבירת חלון הכנסיה בפראנקפורט / הרב בנימין שלמה המבורגר | לוח מצבה חדש לציון הרב מנירנברג זצ"ל / הרב דוד גולדשמיט | דעת רבותינו גדולי אשכנז - אודות הפאה הנוכרית / הרב שמחה גרשון בורר | על הביטוי "ליל הבדולח" / הרב שלמה קטנקה | על מכתבו של החתם סופר שהתפרסם בירושתנו ספר שביעי / מערכת ירושתנו

מנהגי בית הכנסת לבני אשכנז בא"י ובחו"ל / לוח לשבתות ומועדי השנה לשנת תשע"ה שט